

Кароліна Тараманова,

головний бібліотекар відділу організації науково-дослідної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка

Бібліотека - громадськість (роль місцевої періодичної преси в забезпеченні комунікаційної взає- модії)

Періодичні видання минулого сторіччя відіграли позитивну роль у встановленні тісних зв'язків бібліотек з громадськістю.

Статті з бібліотечних проблем відрізняє публіцистична пристрастність, небайдужість та об'єктивність.

Саме місцеві періодичні видання сприяли тому, що бібліотека, зокрема громадська, набула наприкінці минулого століття доволі високого іміджу в культурному житті України.

На прикладі Харкова можна простежити типові для того часу тенденції та закономірності щодо участі преси в бібліотечних процесах. Так, на сторінках газет «Харьковские губернские ведомости» (ХГВ) (1838-1917), «Южный край» (1880-1919) передова інтелігенція висловлювала думки про необхідність заснування народних та публічних громадських книгозбірень. Набувши широкого резонансу в суспільстві, ця ідея поступово

здійснювалася. Преса постійно відбивала подальший розвиток бібліотечної справи. Щомісяця в часописах виходило не менше 10-ти матеріалів з цієї тематики. Тільки в ХГВ з 1892 по 1895 р. їх опубліковано понад 60. Навіть у роки першої світової війни поряд зі зведеннями про воєнні справи, про побутові труднощі зустрічаємо публікації про книгозбірні. Так, за 1916 р. у газетах «ХГВ», «Утро» (1906-1916), «Южный край» їх було близько 70.

Найчастіше ці матеріали розміщувалися у розділах «Местные известия» та «Хроника». Із мозаїки фактів та подій утворюється цілісний образ бібліотеки минулого. З перших років існування Харківської громадської бібліотеки (ХГБ) (1886) газети, підтримуючи інтерес до неї широкого загалу, регулярно повідомляють про поповнення фондів,

кількість читачів, коментують та пояснюють кожне тимчасове зниження цих показників, аналізують фінансові проблеми й способи їх розв'язання.

У публікаціях часто заздалегідь сповіщалося про підготовку та хід тих чи інших заходів у бібліотеках. Ставали іншими умови користування абонементом у ХГБ; вводилися нові «розряди» при обслуговуванні читачів, відкривалася безкоштовна читальня, кабінети, відділи, абонементи; змінювався режим роботи бібліотеки влітку чи у свята і т.ін. - про все це інформувалася громадськість.

Сьогодні в місцевій пресі не знайдеш матеріалів про кількість бібліотек, число їх відвідувачів. Не побачимо порівняльної статистичної інформації, а тим паче - щомісячних відомостей про зміни в показ-

никах роботи, про особливості читачького попиту та причини негараздів у комплектуванні бібліотек тощо.

А от колись і газети, й офіційний «Журнал Харьковской городской думы» (1871-1906), а пізніше й видання «Известия Харьковской городской думы» (1906-1917) регулярно вміщували щомісячні дані про громадські народні та публічні бібліотеки міста. По кожній з них - щодо книговидачі (книги й журнали), кількості передплатників і відвідувань читальних залів. Дослідники історії бібліотечної справи, зокрема історії ХГБ, знаходять у періодиці тих років безліч цікавих подробиць. Наприклад, про значне число іногородніх відвідувачів - з Мюнхена, Єкатеринослава, Володимира, Єльця, Криму, Новочеркаська, Ростова-на-Дону та ін., що свідчить про авторитет ХГБ; про склад читачів у різні часи за статтю, віком, віросповіданням, соціальним станом, рівнем освіти; про читачькі інтереси, попит (серед найпопулярніших авторів художніх творів - Пушкін і Тургенєв, Григорович і Гончаров, Л.Толстой і Квітка, а серед істориків - Костомаров та Карамзін).

У багатьох статтях порушувалися проблеми фінансової скрути. І це цікаво ще й з точки зору сучасного сприйняття, зокрема виходу зі складного становища. Так, «ХГБ» за 1890 р. інформує про пропозицію члена правління ХГБ видавати «Информационный листок», в якому, крім відомостей про бібліотеку, можна було б друкувати приватні об'яви для одержання додаткового прибутку. Зі звітів ХГБ випливає, що вона вклала невеликі залишки обігових коштів у облігації займу. Її матеріальний стан поліпшувався також завдяки продажу старих журналів та газет з фонду, за рахунок штрафування читачів за недодержання ними строків повернення літератури.

Самі публікації в пресі дореволюційних часів жанрово дуже різноманітні. Це і хроніка, і нарис, і аналітичні матеріали. Це і публіка-

ція - роздуми М.Ф.Сумцова «К вопросу о развитии общественных библиотек» (1888), його ж програмна стаття «Ближайшие задачи общественной библиотеки» (1889), полемічний матеріал В.Яковлева «Заметка об общественной библиотеке» (1888); оглядові статті «О школьных библиотеках Харьковского уезда» (1882), «К реорганизации постановки библиотечного дела в Харьковской губернии» (1906); стаття Л.Хавкіної «Нотный абонемент Харьковской общественной библиотеки» (1903) та докладне повідомлення про відкриття при ХГБ «відділу для дітей» тощо. Більшість надрукованого має публіцистичний характер з критичною оцінкою, порівняннями та прогнозами.

Та, напевне, найбільше впливали на громадську думку дискусійні статті. Скажімо, в пресі обговорювалася доцільність утворення громадської бібліотеки в Харкові. Пізніше, коли вже ХГБ почала свою діяльність, прискіпливо аналізувалися її справи.

Так, М.Ф.Сумцов відзначає: «*В настоящее время библиотека, несомненно, пользуется общественными симпатиями как учреждение, полезное для всего городского населения*». І далі: «*И уже от самого общества зависит, вести это дело далее и расширять его более и более доставлением денежных средств, книжными пожертвованиями и выбором в члены правления людей, вполне преданных этому делу*» («ХГБ», 1887, май).

Співзвучні нинішнім проблемам і питання меценатства та благодійництва; співвідношення платності бібліотечного обслуговування і просвітницьких функцій бібліотек; демократизму цих соціальних інститутів та необхідності їх відкритості; звітності перед громадськістю; попечительства справами бібліотек з боку інтелігенції тощо.

Так, украй важливою сьогодні вбачається широка інформація в пресі про добродійників, дарувальників. Газети можуть істотно впливати на процес усвідомлення спільнотою престижності акції пожертвувань на користь бібліотеки. І

в цьому плані повчальний досвід часописів минулого століття, де друкувалися матеріали про численних благодійників, про благодійні вистави, концерти, лотереї тощо. Обов'язково називались ті, хто підтримував бібліотеку грошми чи книгами. Такі відомості спонукали людей різних достатків та соціального стану брати участь у цій благородній справі, вони усвідомлювали, що від їхніх внесків, пожертвувань залежать стан фондів, заробітна плата бібліотекарів. Серед дарувальників, поряд з іменами професорів університету, вчених та громадських діячів, стоять імена студентів, священників, купців, службовців.

Майже кожна з бібліотек щорічно видавала звіт про свою роботу. Регулярно з'являлися такі матеріали і в періодичній пресі, зокрема про ХГБ.

З 1887 р. звіти стають детальними, оприлюднюються дані щодо грошових та книжкових пожертвувань, кількості передплатників і відвідувачів читальні, грошових прибутків та витрат, числа придбаних книг тощо, повідомляється про «основні заходи правління для розвитку бібліотеки».

Щомісячна бібліотечна статистика в газеті надавала читачам можливість стежити за розвитком книгозбірні. А правління таким чином звітувало перед громадськістю міста.

Сьогодні, на жаль, зникли такі форми газетних публікацій, як статистичні таблиці.

У ХІХ ст. «ХГБ» публікували щорічні фінансові («касові») звіти громадської бібліотеки. Подані у вигляді великих таблиць, вони часто заповнювали всю газетну шпальту, що неодмінно привертало увагу читачів, стимулювало інтерес до самої бібліотеки. Важливі відомості виділялися певним оформленням, шрифтом чи розташуванням.

Указані в звіті витрати - на оренду приміщення, на опалення та освітлення, на поштові відправлення, друкування каталогів і бланків тощо - ледь-ледь покривалися надходженнями до бюджету. І коли правління зверталося до міської влади з про-

ханням збільшити субсидії, то ці вимоги були завжди обґрунтованими.

Бібліотечна статистика на шпальтах газет може і в наш час стати оперативним джерелом інформації сучасників про стан справ у бібліотеці. До того ж вона, як ніщо інше, свідчитиме про демократизм самої бібліотеки.

На зв'язок між бібліотекою та громадськістю впливало і публікування листів читачів, небайдужих до її проблем. Так і «ХГБ», і «Южный край» оприлюднювали листи, в яких дописувачі, дбаючи про покращання фінансового стану ХГБ, пропонували різні заходи, які доцільні й сьогодні. Йдеться про розширення практики продажу населенню «зайвих примірників» книг (зокрема, навчальних), регулювання процесу оплати за користування книгами, організація книгарні при ХГБ, активніші пошуки джерел благодійництва тощо. Було багато й інших пропозицій: всистемі обслуговування - видавати додому цінні та рідкісні видання обмеженому колу читачів - членів бібліотеки, бо книжки ці мають свого читача, який потребує комфортних умов праці - тиші та спокою, а їх бібліотека надати не може; робити позначки в каталогах (за сьогоднішньою термінологією - «сигли») щодо місцезнаходження книги у фондах бібліотеки; переглянути порядок віднесення книг до рідкісних та цінних (щоб запобігти зайвим заборонам на видачу літератури додому); надавати студентам право користуватися бібліотекою без внесення застав за одержану літературу тощо.

Найчастіше такі публікації мали підписи «Обыватель» чи «Наблюдатель», тобто автором міг бути кожен.

Місцеві газети повідомляли про склад правління громадської бібліотеки, про розподіл обов'язків між його членами. Так, наприклад, 30 листопада 1888 р. у «ХГБ» читаємо: *«Закретою баллотировкой избран председателем единогласно Борис Григорьевич Филонов, исполняющий эти обязанности с учреждения библиотеки и сделавший наиболее крупные пожертвования, благодаря которым до*

сих пор сметы библиотеки заключаются без дефицитов».

Загальну картину бібліотечного життя доповнювали й газетні звіти про чергові збори членів громадської бібліотеки. Читачі відчували причетність до її життя.

На їх розсуд виносилися ті пропозиції, що висувалися на зборах. Інформуючи про збори членів ХГБ, де розглядався звіт за другий рік існування бібліотеки, «Харьковские губернские ведомости» (22 листопада 1888 р.) і «Южный край» (25 листопада) докладно розповідали про хід обговорення різних питань, найважливішим з яких є надання права правлінню бібліотеки видавати бідним книги безплатно, а також учителям видавати безплатні абонементи. Майже в кожному повідомленні, огляді статті чи інформації називалися імена тих, хто віддав суттєву частину своєї праці та значні кошти на заснування й облаштування бібліотек. Найчастіше згадуються М.Ф.Сумцов, Д.І.Багалій, В.П.Бузескул, Л.Л.Гіршман, А.П.Грузинцев, Б.Г.Філонов, які поряд зі своїми основними службовими обов'язками займалися і справами бібліотеки.

Бібліотечні справи (відведення місця під забудову бібліотеки, виділення позики на розширення книгосховища ХГБ та ін.) неодноразово обговорювалися на засіданнях Харківської міської думи, що висвітлювалося в «Журнале Харьковской городской думы». Наприклад, у його серпневому номері за 1889 р. повідомляється, що Дума постановила видавати громадській бібліотеці впродовж трьох років по 1500 крб. для оренди приміщення.

Саме преса вплинула на те, що в Харкові майже ніколи не поставало питання про закриття бібліотеки, як то було в інших містах Російської імперії.

І сьогодні, як і сто років тому, вся робота бібліотек повинна бути, як-то кажуть, «на очах у всіх», завдяки пресі.

Вона спроможна підтримати авторитет бібліотек у суспільстві, сприяти поширенню інформації щодо бібліотечних проблем. Та для

цього потрібна активніша співпраця бібліотек і преси, ініціаторами якої, певно, мають стати бібліотечні працівники. Треба нам частіше виходити за межі свого «бібліотечного простору», публікуючи в масових газетах і журналах проблемні та дискусійні статті, звертатися з пропозиціями безпосередньо до населення тощо. Обізнаність зі змінами в характері бібліотечної праці допоможе подолати неузгодженість між високим соціальним призначенням бібліотек та заниженою оцінкою їх діяльності з боку суспільства. Бібліотеки і преса - досвід минулого свідчить про плідність такого союзу.